

تاریخچه مرثیه سرایی در جمهوری آذربایجان

در پی فروپاشی شوروی برگزاری گسترده مراسم های عزاداری حسینی توسط شیعیان جمهوری آذربایجان و ظهور مرثیه سرایان، نوحه خوانان جوان آذربایجانی و مداحی آنان با شوق و اشتیاق برای اهل بیت عصمت و طهارت نشان می دهد هیچ محدودیتی هرچند هم طولانی تر باشد نمی تواند عشق و محبت شیعیان به شهدای کربلا را به فراموشی بسپارد.

آران نیوز - فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱ میلادی فرصت الهی بسیار مهم برای مردم مسلمان جمهوری آذربایجان و نیز شهروندان دیگر جمهوری های مسلمان نشین در قلمروی شوروی در راستای احیای ارزش های دینی و ملی خود به شمار می رود.

شهروندان جمهوری آذربایجان که اکثریت آنان شیعه هستند پس از ۷۰ سال فاصله و رفع محدودیت های در راه پیروی از آیین های دینی و ملی دوباره با شور و اشتیاق به احیای آیین و مراسم های دینی پرداختند.

مبلغان ایدئولوژی کمونیستی در دوره شوروی برگزاری هرگونه آیین های دینی از جمله مراسم های عزاداری حسینی را در جمهوری آذربایجان منع کرده بودند ولی شیعیان این کشور با وجود این همه محدودیت و سختی ها همه ساله در ماه محرم با نمایش احترام به سالار شهیدان حضرت ابا عبدالله (ع) و یاران وفادار آن حضرت مراسم ها و تکیه هایی به صورت محرمانه در منازل خود برگزار می کردند و در آنها با مرثیه و نوحه خوانی به عزاداری حسینی پرداختند.

در آن دوره مراسم های عزاداری حسینی برگزار شده هر چند محدود در شهرها و شهرستان های مختلف جمهوری آذربایجان با مرثیه ، نوحه و تعزیه خوانی به زبان ترکی همراه بود که نشان از سابقه ادبیات عاشورا در این کشور و حفظ آن در اذهان شیعیان آذربایجانی و نقاط دیگر منطقه قفقاز جنوبی می دهد.

در پی فروپاشی شوروی برگزاری گسترده مراسم های عزاداری حسینی توسط شیعیان جمهوری آذربایجان و ظهور مرثیه سرایان، نوحه خوانان جوان آذربایجانی و مداحی آنان با شوق و اشتیاق برای اهل بیت عصمت و طهارت نشان می دهد هیچ محدودیتی هرچند هم طولانی تر باشد نمی تواند عشق و محبت شیعیان به شهدای کربلا را به فراموشی بسپارد.

** مرثیه سرایی قبل از دوره شوروی

مراسم های عزاداری توسط شیعیان جمهوری آذربایجان از دیر باز برگزار می شود و این مراسم ها با مرثیه سرایی، نوحه خوانی و تعزیه خوانی به زبان های ترکی و فارسی همراه بوده است. با توجه به این که جمهوری آذربایجان ظرف ۷۰ سال تحت قلمروی شوروی بسر برده و دین زدایی از محورهای عمده ایدئولوژی کمونیستی بود ، مطالعات و تحقیقات لازم در باره تاریخ آیین ها و ادبیات دینی از جمله مرثیه سرایی و نوحه خوانی در منطقه قفقاز جنوبی صورت نگرفته است.

با مروری به تاریخ ادبیات کلاسیک جمهوری آذربایجان در قرن ۱۹ میلادی می توان به این واقعیت پی برد که اغلب شاعران آن دوره که در حال حاضر از نمایندگان برجسته ادبیات کلاسیک جمهوری آذربایجان به شمار می روند، در فعالیت های ادبی خود بیشتر به مرثیه سرایی پرداختند.

در آن دوره نزدیک به ۵۰ شاعر و نویسنده آذربایجانی در فعالیت های ادبی خود به مرثیه و نوحه سرایی در دو زبان ترکی و فارسی پرداختند که بخشی از آثار ارزشمند آنها در این زمینه در حال حاضر نیز به عنوان نمونه های ادبیات کلاسیک جمهوری آذربایجان منتشر شده است.

سید عظیم شیروانی، عباسقلی آقا باکیخانف، خورشید بانو ناتوان، قاسم بیک ذاکر و میرزا علی اکبر صابر از نمایندگان برجسته ادبیات قرن ۱۹ میلادی به شمار می روند که مرثیه های بسیار زیبایی در باره حادثه کربلا سروده اند.

"اسلام قریلی" کارشناس ارشد انستیتوی ادبیات فرهنگستان علوم ملی جمهوری آذربایجان با اشاره به عشق و محبت مردم آذربایجان به اهل بیت عصمت و طهارت در طول تاریخ اظهار داشت : با توجه به این که عزاداری های ماه محرم همواره با مرثیه و نوحه سرایی همراه بوده است، می توان گفت که آیین و مراسم های این ماه در شکل گیری هویت مردم نقش مهمی را ایفا کرده است.

وی در گفت و گو با خبرنگار ایرنا افزود : مرثیه سرایی جایگاه قابل توجه در ادبیات قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ آذربایجان داشته ولی متأسفانه تا به حال مطالعات لازم در این زمینه انجام نگرفته است.

به گفته وی ادبیات کلاسیک جمهوری آذربایجان را نمی توان بدون اسلام و وصف اهل بیت (ع) تصور کرد ولی متأسفانه ادبیات دینی از جمله مرثیه سرایی و نوحه سرایی در طول ۷۰ سال موجودیت شوروی سابق ممنوع اعلام شد و به طور کلی به فراموشی سپرده شده است.

"عباسقلی آقا باکیخانوف" یکی از نمایندگان ادبیات کلاسیک آذربایجان در قرن نوزدهم مرثیه، نوحه و غزلیات خود را با لقب "قدسی" سروده و در آثار خود بیشتر به مدح علی اکبر (ع) پرداخته است :

کربلا ساخلاگیلن نعش علی اکبریمی

وریریم چونکه امانت سنه گل پیکریمی

همچنین "قاسم بیک ذاکر" شاعر قرن نوزدهم میلادی در مرثیه های خود بیشتر احترام خود به بانوان اهل بیت (ع) را به نظم کشیده است :

دخی ذاکری حساب ات سگ کوی کربلادن

به حق فغان زهرا و به حق عذاب زینب

" خورشید بانو ناتوان " شاعره معروف قرن نوزدهم میلادی هم در یکی از اشعارش خود را کنیز حضرت فاطمه زهرا (ع) نسبت داده و نوشت :

فاطمه نین کنیزی، بو غصه نی ایله کیم تمام
بیر بیره دیدی مرد و زن، شوره گلیبدو خاص و عام
نوحه ادر بو ناتوان، روز و شب آقلا یار مدام
تا پاماسا بیر در نجات، دار بقایا گلمسین

همچنین "سید عظیم شیروانی" شاعر اهل بیت و مرثیه نویسنده برجسته آن دوره عزاداری خود در رابطه با مصیبت کربلا را در شعر زیر چنین به نظم کشیده است :

آقلا بو ماتمه، ای سید بخت قاره
نظم اله بو ماتمی شوق ایله صبح مسا
اجرینی آخر ورر پادشاه کربلا
حشرده فریادینا شافع عصیان گلیر

این نمونه های اشعار دلسوز در باره مصیبت کربلا در ادبیات کلاسیک آذربایجان نشان دهنده عشق مردم این کشور در طول تاریخ به اهل بیت عصمت و طهارت می باشد. همچنین در اوایل قرن بیستم میلادی جمعی از شاعران برجسته آذربایجان از جمله "میرزا علی اکبر صابر"، "محمد هادی" و "حسین جاوید" حادثه کربلا را به نظم کشیدند. میرزا علی اکبر صابر در یکی از اشعار خود به زبان آذری در این رابطه نوشت :

صابرا، هر ایل عزا ساخلا علی اکبره سن
کربلادا گدیپ آقلا او شاه داویره سن
گل قیامتده بو جمع ایله صف محشره سن
قالما حسرت ایکی دنیادا بو مولا اوزونه

متاسفانه مبلغان ایدئولوژی رژیم بی دین شوروی سابق ظرف ۷۰ سال گذشته همه این آثار ارزشمند شاعران اهل بیت آذربایجان را از مردم مخفی نگه داشتند و یا بسیاری از آنها را نابود کردند.

** مرثیه سرایی پس از استقلال ملی جمهوری آذربایجان

فروپاشی شوروی و استقلال ملی جمهوری آذربایجان در سال ۱۹۹۱ میلادی موجب احیای ارزش های ملی و دینی در جامعه این کشور شد.

یکی از ویژگی های شگفت انگیز این دوره روی آوردن مردم جمهوری آذربایجان با اشتیاق خاص به ارزش های اسلامی و حضور پرشور در مراسم و آیین های دینی از جمله در مراسم ماه محرم بود.

با توجه به رفع هر گونه محدودیت ها در این دوره برای اجرای آیین های دینی، مراسم های ماه محرم به طور گسترده در شهرها و شهرستان های مختلف جمهوری آذربایجان برگزار می شود و این مراسم ها با مرثیه خوانی و نوحه خوانی هم همراه می باشد.

در اوایل استقلال جمهوری آذربایجان مرثیه سرایی در این کشور چندان هم رایج نبوده و نوحه خوانان در عزاداری های ماه محرم بیشتر مرثیه های مداحان اهل بیت ایرانی را خواندند.

با این همه با گذشت سال ها جامعه جمهوری آذربایجان شاهد پرورش مرثیه سرایان با استعداد در این کشور شدند که در حال حاضر مرثیه و نوحه های آنان در مراسم ماه محرم توسط مرثیه خوانان خوانده می شود.

همچنین تحصیل عده ای از جوانان جمهوری آذربایجان در حوزه های علمیه ایران و آشنایی نزدیک آنان با ادبیات دینی از جمله مرثیه سرایی موجب پرورش مرثیه سرایانی در میان تعدادی از آنان نیز شده است.

در حال حاضر "یاشار جاهد"، "الشن خزر"، "حاجی سیار"، "سید نورالدین درآفرین" به عنوان مداحان اهل بیت (ع) برجسته جمهوری آذربایجان از مرثیه و نوحه سرایان معروف این کشور به شمار می روند.

همچنین تعدادی از مرثیه خوانان جوان از جمله "سید طالع برادیاگاهی"، "سید پیمان برادیاگاهی"، "ظاهر میرزایف"، "جیهون موذن"، "ظاهر ناردانلی"، "حسین حسینی"، "اکتای قبادلی"، "حکمت باقراف"، "اکبر حسینی" و "مهدی دربندی" در میان جوانان متدین جمهوری آذربایجان به عنوان مرثیه خوانان برجسته شناخته می شوند.

با این همه بسیاری از مرثیه خوانان جمهوری آذربایجان در مراسم عزاداری حسینی مرثیه های مرثیه سرایان ایرانی از جمله استاد حسین غفاری و استاد حاج ولی الله کلامی زنجانی را اجرا می کنند.

با وجود این که محققان آذربایجانی بر آن اذعان کردند که در زمینه جایگاه مرثیه سرایی در ادبیات و فولکلور جمهوری آذربایجان مطالعات لازم انجام نگرفته است ولی در سال های اخیر چند کتاب در این خصوص در این کشور به چاپ رسیده است.

در کتاب ۲۵۶ صفحه ای "مرثیه لر" (مرثیه ها) به تالیف "عبدالحسین آخوندزاده" محقق آذربایجانی بیش از ۲۰۰ مرثیه، نوحه، روضه و سینه زنی منتخب سروده شده در دوره های مختلف گنجانده شده است که یک اثر ارزشمند از نظر مطالعه مرثیه سرایی در جمهوری آذربایجان به شمار می رود.

همچنین "صدرالدین حسین" محقق دیگر آذربایجانی در کتاب مطالعاتی "ادبیات مرثیه در آذربایجان و جهان بینی ادبی ابوالحسن راجی" سعی داشته است مخاطبان را درباره نقش و جایگاه مرثیه سرایی در ادبیات این کشور آشنا کند.